

A MAGYAR KARD FEJLŐDÉSE

A HONFOGLALÓ MAGYARSÁG életének megismerésében az írott források, nyelvészeti eszközök és néprajzi analógiák mellett egyre nagyobb szerepet kap a régészet, mely a „háború után kettőzött erővel induló ásatások révén egyre világosabb, részletesebb képet ad történelmünk kezdetéről. E kutatások alapján a múlt századok romantikus és historizáló leírásai, képei merő anakronizmussá váltak. A honfoglaló magyaroknál nem voltak meg azon felszerelési tárgyak, amikkel őket a történelmi festészet remekei ábrázolták. Kétségtelen, hogy főfegyverük az íj volt, amit a könnyű lovasokból álló hadsereg villámgyorsasággal kezelt. A nyílvesző tartására szolgáló puzdra vagy tegez a lovas baloldalára volt az övhöz erősítve. Fontos volt még a kopja is, amit szúrásra használtak. A lovakat könnyű nyereg borította s kengyelvas lógott róluk alá. A harcosok az övükön tarsolyt viseltek, amibe a tűz csiholásra szolgáló kovát, acélt tettek, hogy azokat az időjárás viszontagságaitól megkíméljék. A tarsolyt vert vagy vésett és aranyozott fémlemez díszítette, melyekből szép példányok maradtak a honfoglalás korából. E tarsolylemezek a perzsa-szasszanida művészet formakincsét vették át és aprólékos finom kivitelükkel beszédes emlékei a művészi munkát kedvelő honfoglaláskori fémművességünknek. Ruházatuk valószínűleg bőrből készült és ismerhették a sodronypáncélt, ami a mozgást nem gátolta. A bőrpáncél, melyre pitykéket vagy pikkelyeket szögecseltek, eléggé védett a kardvágás ellen, a kisméretű pajzs a nyilak ellen. Úgyesen kezelték az említetteken kívül a szablyát, mely később összenőtt a magyarok harcmodorával és meg is maradt nemzeti jellegű fegyverének mind a mai napig. Szablya nélkül a magyar ember még néhány nemzedékkel előttünk alig volt elképzelhető. Kétségtelenül a magyarság legjellegzetesebb harcieszköze. Származása iráni eredetű. Az újperzsa „kard“ szó, ami kést, vágóeszközt jelent, a rövid és könnyű régi magyar kardokkal függ össze. Nálunk — hibásan kord-nak írva — először 1278-ban fordul elő a budai zsinat határozatai közt. A név megtalálható valamennyi szláv nyelvben és rövid, görbe kardot jelent. A lengyel nyelvben kord, karwasz, kardelas, csehben kord, oroszban kortiku, új szlovénban korda, szerbben csorda. A görbe kard nem kizárólagos fegyvere a keleti népeknek. Az őszperzsák, őshindúk, asszírok és médek például nem használták. Ázsiában a görbe kard csak

ott jelenik meg, ahol török, tatár, mongol eredetű, vagy ezekkel rokon-ságban álló hódító népek laktak.

A keleteurópai kardtípus, amelyből az ősmagyar is származott, még időszámításunk körüli időkből alakult ki. Operzsa hatás alatt fejlődött anélkül, hogy lényegében változott volna. Keskeny, rövid pengéje volt, kis görbülettel, egy éllel, egyszerű rövid keresztvassal, mint a Traján-oszlopon látható azon a jeleneten, hol az Aldunán a rómaiak ellen barbárok harcoltak.

A Don, Közép-Volga és Ural vidéke volt a színtér, ahol a magyarság elsajátította azt a harcmodort, amellyel a X. század első felében Nyugat-Európát nyugtalanította. Harcmodora e környező népekével azonos volt. Könnyű lovasaik gyorsaságában, ügyességében rejlett nagy erejük. Bámulatosan kezelték íjjaikat, közelharcban pedig könnyű kardjaikat. E harcmodor alakította ki fegyverzetüket is. A ló felszerelésének és a fegyvereknek minél kisebb súlyra való csökkentésére törekedtek és e fegyverkezési módnak megfelelően alakultak ki a Volga és Don mentén azok a tipikus fegyverek, amelyek módosulva ugyan és a célnak megfelelően átalakulva, de a honfoglalásig megmaradtak.

Jankovich Miklós, a nagy gyűjtő a múlt század elején még azt gondolta, hogy görbe kardjaink velünk nem egykorú eredetűek s mi azokat hibásan véljük autochton nemzeti kincsünknek. Szerinte görbe kardjainkat a törökökkel való hadakozásban kezdtük használni és azelőtt őseink széles, egyenes pallosokat hordtak s nem a szablyát. Tévedett, ami azonban nem róható fel neki; mert akkoriban a magyar honfoglaló sírokat még nem ismerték (az első sírt, a benepusztait, 1834-ben tárták fel). Ma már a leletek alapján kétségtelen, hogy a honfoglaló magyarok egyelű szablyával voltak felfegyverkezve.

A magyar kard legrégibb formáját a bécsi kincstár úgynevezett Attila-kardja őrizte meg. Ez a kard, mely a magyar történelmi ereklyéknek a szent korona mellett legértékesebbike (ismeretes, hogy Salamon király édesanyja ajándékozta 1063-ban Nordheimi Ottó bajor hercegnek), egyelű, gyengén ívelő pengéjű, markolata előrehajlik, rövid, gombban végződő keresztvasa pedig kétoldalt a penge felé fordul. Aranyból készült markolatán, keresztvasán és hüvelyveretein gazdag díszítés látható, amely díszítés a késő szasszanida művészet formakincséből táplálkozik, mint honfoglaláskori leleteinknek, a tarsolylemezeknek, kardvereteknek és boglároknak díszítése általában. Hozzá hasonló a székesfehérvári, gombási, tarcali, nemesócsai, a második szolyvai, bezdédi és szobi kard, valamint a régi kazár földről való kobáni, a középoroszországi liadai és a czechovitzai IV—X. századbéli régi szláv telepről való kard, mind olyan vidékről, melyeknek lakói a magyarokkal érintkeztek és velük együtt jártak kalandozni.

A kievi kormányzóság területén legalább 40 olyan VIII—X. századi lovas sír került feltáráásra, amely pogány magyarok tetemeit rejtette. A leletek között megtört markolatú, gyengén hajló szablyák kerültek elő, melyek az Attila-karddal és a második szolyvai karddal rokonok. Kétségtelen, hogy ezek a leletek a Kievnél átvonuló magyarság emlékei. Az említett szablyákon a markolat megtörik a pengéhez képest, míg az avar kardokon a markolat egyenes vonalba esik a penge

középvonalával. Az előbbieknél a keresztvas hosszabb, közepén kissé kiszélesedik, szárai mérsékelten lehajtanak és gombban végződnek. A penge mindkét típusnál egyélű, meglehetősen keskeny (3—3.5 cm), görbülete enyhe, sőt a penge majdnem egyenes, mint a gombási szablyáé. Hossza 75—85 cm között váltakozik, tehát nem volt nagyméretű. Másik csoportban a csunyi, tinódi, nemesvölgyi és erdőteleki kard tartozik. Ez a típus összefügg az avarral, markolata egyenes, a keresztvas is rhombus idomú, de szárai megnyúltak és nem végződnek gömbalakban. Az utóbbi változat szívósan tartotta magát. A csunyi és nemesvölgyi szablyák avar eredetűek, a tinódi és erdőteleki kardok a mellékletek alapján a XII. századra datálhatók. Hasonló markolat és keresztvas visszatér még hosszabb alakban a XV. századbéli magyar és török szablyákon. A csunyi kard görbülete igen mérsékelt, szinte észrevehetetlen, legközelebbi rokona a középoroszországi méri szablya. Erre és a nemesvölgyi szablyákra már hatott a germán kardtípus.

A skythák és parthusok általában egyenes, kétélű kardokat viseltek, csak szórványosan használtak egyélű szablyákat, amely utóbbit az avarok, húnok és általában türk népek használták. A szablya kialakulása azzal magyarázható, hogy görbülő élénél fogva nagyobb területen lehetett sebet ejteni, mint az egyenes élű karddal s könnyebben lehetett azt a vágás után visszarántani.

A IX. században a nyugati kalandozások alatt ismerték meg a magyarok a nyugati fegyverzeteket és ez a tény bizonyos fokig a saját felszerelésükre is hatott, némi elnehezülést ez az érintkezés kétségkívül hozott. A 955 nyarán I. Ottó császárral vívott szerencsétlen végű Lech-mezei csata óta világossá vált, hogy a könnyű lovasság nem mindig állja meg helyét a teljes páncélba öltözött nehéz lovassággal szemben. A támadó ellenség fegyvere determinálta a védekezőket és fordítva. A magyar harcosok ismerték ezt az elvet, alkalmazták is majd később a kelettel, illetve a törökkel szemben. Szent István sok mélyreható reformja mellett szükségét látta a hadszervezet és hadfelszerelés megváltoztatásának is, tüzrel-vassal vitte akaratát keresztül, hogy biztosítva lássa országa határait, a biztonságot pedig csak az tette lehetővé, ha a magyar hadi felszerelés egyenlővé válik a fenyegető nyugatéval.

Veszély csak nyugat felől fenyegethetett, mely mindjobban és jobban növelte a páncélozott felületek nagyságát. Előbb ruhára szegezett pikkelysor, majd a váll- és mellvért jelentkezett, végül kifejlődött a teljes páncél. Vele együtt fejlődött természetesen a támadó fegyverek nagysága és súlya is.

A görbe egyélű szablya a honfoglalás után is tovább élt. Kialakult a fokéi (a penge életlen oldala is ki van köszörülve hegyétől rendszerint az alsó harmadáig), miáltal nemcsak vágásra alkalmasabbá vált, hanem szúrásra, sőt vágásra is a visszarántásnál.

A hosszú lándzsával és nehéz pallossal felfegyverzett nyugati páncélos katonasággal szemben a görbe szablya arravaló kézben és megfelelő szervezet mellett kitűnő fegyvernek bizonyult, hasonlóan a fokos vagy fejsze is, mellyel a magyar könnyű lovassereg harcolt s zúzta be a páncélt és a sisakot.

A karoling-típusú kardok, amelyek 800—000 között Közép- és Észak-Európában általánosak, kétélű egyenes pengével, rövid vastag keresztvassal és hármás cikkre osztott markolatgombbal voltak ellátva. Nálunk e kardtípus a frank uralom idején a IX. században jelenik meg és a demkóhegyi lelet szerint még 1000 körül is él. Szent István királynak a prágai székesegyház kincstárában őrzött kardja é típushoz tartozik, továbbá a turócmezei, blatnicai, valamint Budapesten az Erzsébet-híd építésénél a Dunából előkerült kard.

Szent István kardja azon királyi kincsek közé tartozhatott, melyeket vagy IV. Béla király leánya, Anna macsói hercegnő vitt apja halála után magával, midőn vejéhez, II. Ottokár cseh királyhoz menekült V. István elől 1270-ben, vagy II. Vencel vitte magával a magyar királyi koronázási jelvényekkel együtt, amikor 1305-ben fiáért, Vencelért jött Magyarországra. A kardot már az 1355. évi leltár említi Prágában. Az Attila-szablya és a Szent István-kard, két legremekebb hadtörténeti emlékünk szemben áll egymással. Kelet és Nyugatot jelképezik. A szablya a steppe népére vall, mely szabadon rajzik, támad, a pallost viszont letelepült, helyhez kötött népek használják. A szablya a személyes bátorság és ügyesség eszköze; a pallos a technikai fölény fegyvere. Tulajdonképpen a szablya villanó, hirtelen fellobbanó ötletek fegyvere, a pallos a tervszerűségnek, a megalapozottságnak, az előretekintésnek a szimbóluma. A szablya a türk, a pallos az indogermán kultúra terméke. Szemben a nyugati harcmodorral, mely a zúzó vágásra és a szúrásra törekedett, a szablya könnyen játssza ki az ellenfelet. Quint vágásból való, fordított fokélű visszahúzással is tud váratlan, az indogermánra szokatlan támadást konstruálni.

A XIII. században feltűnt mongol és tatár népek görbe kardot viselnek, keleten e kortól kezdve általánosan terjed el ez. Perzsák és törökök is használni kezdik.

A keresztény középkorban, amikor a keresztalakú markolat jött divatba, a görbe kardok megkülönböztető nevet kaptak. Ez lett a szablya. A szablya szó azután egész Európában elterjedt, a szláv, román és germán népeknél egyaránt és rendszeren magyar, lengyel vagy török szabású kardot jelent.

Németh Gyula szerint a szablya szó vagy török, vagy eredeti magyar szó. Pais Dezső szerint valamely türk néptől, esetleg a kúntól vettük át. Mindenesetre tőlünk származott a szláv nyelvekbe. Az ó-szlovének, új-szlovének és oroszok sabljának, a bolgárok sabjának, a szerbek sabja-nak, a csehek sable-nak, lengyelek sablya-nak, románok sabiu-nak, albánok sablye-nek, az olaszok sciabala-nak, sdabola-nak, a franciák sabre-nak, a spanyolok sable-nak, a portugálok sabre-nak, a németek sabel-nek, a hollandok sabel-nek, végül a dánok sabel-nek nevezik.

A kereszténység felvételével új korszak kezdődött a hadi technikában. A bevándorolt német és frank lovagok a nyugati lovagvilág öltözetét és fegyverzetét terjesztették el az udvarban és főuraink között. Ekkor jött divatba nálunk a vértzel, valamint a nyugati típusú egyenes, kétélű, keresztalakú markolattal ellátott pallos. A kismérség e hatás ellenére is megtartotta régi fegyverzetét a XIV. század

első feléig. A középkor folyamán fejlődik ki a pallos magyar alakja, mi abban különbözik a nyugati formáktól, hogy inkább vágásra, mint szúrásra volt alkalmas. A mellett elterjedtek a külföldi formák is, az egyenes hegyes kardok, amelyekből a 3—4 élű páncélszűrő kardok alakultak ki, melyek a XVIII. századig alkalmasak voltak a páncélok hézagainak kikeresésére. Az Anjouk és Hunyadiak alatt már teljesen meghonosodtak a nyugati országokban divatozó fegyverek, de a XV. század második felében érezhető már a régi hagyományokhoz való visszatérés. A magyar kard kezd kiválni a nyugati formák közül s visszatér a lassan elhalványult, de a konzervatív köznemességgel soha ki nem halt ősi hagyományokhoz. A szablya használata a XIV. században sem szűnt meg. Példa erre Aquila János festő 1377-ben készült önarcképe a veleméri templomban, mely mutatja, hogy a rövid szablya-forma fennmaradt a XIV. század végéig.

A keskeny pengéjű magyar kardokat a XV. században felváltották a nyugati pallosok nagyságával vetekedő nehéz szablyák, aminek oka abban rejlik, hogy a középkor utolsó századainak hadviselését döntően megváltoztatta a már alkalmatlan kézi íj helyébe lépő nehéz számszerj. E miatt elégtelenné vált a ruhára varrt pikkely és sodronypáncél. A XIV. században mind nagyobb és nagyobb tért hódít a teljes páncéltöltözöt és a nehéz páncél kifejlődését nyomon követte a többi fegyvernem megerősödése. Így fejlődött ki nálunk a széles fokéllal bíró, nyugati szabású pallosokhoz hasonló markolatú nehéz szablya. A keresztvas S alakot vesz fel, a markolatgomb levágott sarkú négyszögge válik. A magyar átformáló erő igen jellemző példája a Magyar Nemzeti Múzeum egyik XIV. századbeli pallosa, amelynek egyenes pengéje derékban le van vágva s folytatását görbe, szablyapenge alkotja. Példája az ősi formához való radikális visszatérésnek. A nyugati szabású szablyák mellett a XVI. század elején nemcsak a köznemesség, hanem főuraink is kezdenek régi, keleti hagyományú szablyákat használni. E visszatérést a törökkel való érintkezés váltja ki; ismét a könnyű lovasság válik fontossá, amely újjátáshoz alkalmazkodni kell. A XVI. századtól kezdve a magyar szablya markolat típusa ismét független nyugattól, a markolatfej és a keresztvas keleti hatás alatt fejlődik tovább. A régi szablyaforma hagyományai még élnek azokon a szablyákon, a honfoglaláskorhoz hasonlóan, ahol a markolat előre áll, ami a XVI. század derekánál későbbi magyar szablyákon elő nem fordul. Ekkor hal ki a messze kelet ősi hagyománya. Előfordulnak leletekben olyan egyenes kétélű és széles kardok, ahol a penge teljesen nyugati formát mutat, a markolat és keresztvas azonban keleti szablyákéhoz hasonló: ilyen a miszlabikádi kétélű, egyenes kard, egyenes gombnélküli keresztvassal. Egyszerűbb a keresztvas a horgosi kardon, amely a mellékletek alapján ugyan a X—XI. századba tehető, azonban, miként a La Ténekori sírleleteknél szokásos, háromszorosan összehajlítva került a sírba. E szokás északon ugyan átment a kései vaskorba is, mint a finnországi leletek mutatják és talán Kievnél a magyarokhoz csatlakozott oroszok (normannok) egyik fegyverével állunk szemben, hasonlóan a blatniczai idegen kardhoz és a székesfehérvári normann ken-

gyeihez. A salamoni lelet kardja a nyugati kardok típusához tartozik. Rövid, széles pengéje, egyenes keresztvasa, alul lapos, felül hármascikkű markolatgombja a vezérek korára mutat, hasonló a Lech mezején talált kardhoz és nem későbbi a XI. századnál. A felül lapos gömbalakú, alul ívesen felhajló lapú markolatgombok az Árpádkor utolsó századából valók. Az effajta kardok hazája Magyarország. Innen vitték ki Németországba az itt tanyázó német lovagok.

A salamoni lelet zablája, keresztvasa, nyílhegyei és vadászkése alapján nem esik messze a honfoglalás századától. A vadászkés analógiái előfordulnak a honfoglalók sírjaiban. A kard azonban nyugati forma, germán idomú, amely a vikingek formájából származik. A lelet azon árpádkori időszakból származik, amikor a régi és új, keleti és nyugati szokások keverednek. A keleti hatás két úton került Európába: részben a középpászi és keleteurópai pusztaság népeitől, részben az araboktól és perzsáktól Konstantinápolyon keresztül.

Az importált nyugati nehéz fegyvereknek s vele ősi harcmodorunktól való eltérésünknek adtuk meg az árát az 1241-ben, a muhi pusztán a tatárokkal vívott ütközetben. A tatárok a magyarokat saját ősi fegyverzetükkel és harcmodókkal verték meg. Harcosaink a XIV. században már teljesen ismerik a nyugati hadviselés módját, de hadseregünk nagy részét még mindig ősi módra harcoló, íjjal és szablyával felfegyverkezett gyalogság és könnyű lovasság teszi. E korban már kialakul a magyar fegyveripar is hazánkban és a sok jó és szép fegyvert már honi kardcsiszárok készítenek Budán, Szentfalván, Nagyszébenben és Brassóban.

A magyarországi fegyver és a magyar fegyver nem jelenti ugyanazt. Magyar fegyver nemcsak az, ami Magyarországon, hanem ami magyar ízlés szerint készült. A különbség még nagyobb a fogalmak között a honfoglalás korában, sőt jóidőig az árpádházi királyok uralkodása alatt is. A szasszanida műveltség elemeit a magyarok nemcsak fegyverzetükben, hanem egyéb tárgyaikon is magukkal hozták, melyek az iráni kultúra befolyását és jellegét mutatják.

A meg-megújuló keleti hatás, a jászok és kunok beáramlása, a törökökkel való érintkezés különösen a konzervatívabb köznemesség és a nép között tartotta fenn a legősibb formákat, nem úgy a főurainknál és az udvarnál, ahol utánozva a nyugati szokásokat, a bevándorolt német, olasz, frank és egyéb idegen lovagokkal állandóan elvegyülő főúri osztály inkább az ügyesebb külföldi fegyvermesterekkel készítette fegyverzetének darabjait.

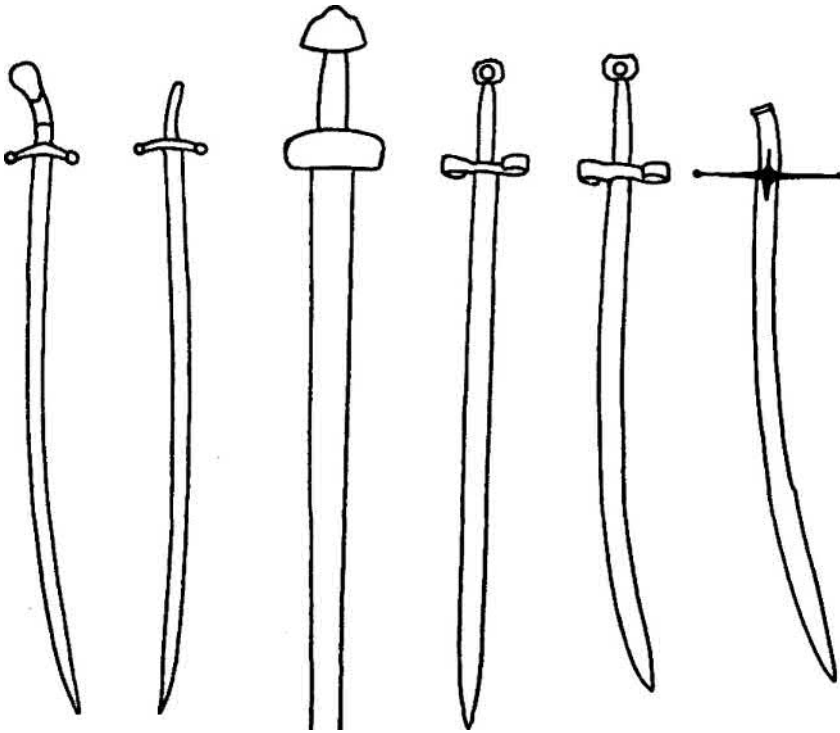
A XIV. századtól a XVI. század közepéig az ősi magyar harcmodor és fegyverzet együtt és egymás mellett fejlődik a nyugati lovagi fegyverzetekkel.

A török támadás hatása alatt a magyar harcmodor és fegyverzet ismét a keleti hatás alá kerül s visszatér a keleti formákhoz, bár a szablya mellett a keresztalakú markolatú, egyenes pallos, az íj mellett a számszerij, az alabárd mellett a csatabárd és buzogány együtt és egymás mellett használt harci eszköz. Úgy látszik, a buzogány a XIII. század közepe táján, a kunok beköltözésével terjedt el hazánkban, különösen a lovasságnál. E harci szerszám volt a legalkalmasabb

a nehéz sisak bezúzására. Később mindjobban csökevényesedik, a XVII—XVIII. században már inkább csak mint vezéri jelvény szerepel.

A XVI. századtól kezdve a XVIII. századig a magyar szablya nem változik tovább. Megmarad az egyenes, pálcatszerű keresztvas, a hajlott, fokélellátott penge, csupán a díszítés változik. Legjobb példája e típusnak Zrínyi Miklósnak, a szigetvári hősnek a kardja a bécsi volt udvari gyűjteményekben. A XVII. században a génuai pengék divatosak, Génua vagy fringiai felírással, a XVIII. században a Madonnás pengék a kedveltek.

Fringiának általában a magyaros formájú, gyengén görbülő, szélesebb pengéjű szablyákat nevezték. Az e típusú szablyák Rákóczi Ferenc korában terjedtek el hazánkban s minden magyar szablyát általában fringinak neveztek. A fringia szó egyik kombinációja: F(ranciscus) R(ákóczi) I(n) N(omine) G(entis) I(nsurgit) A(rmis), vagy I(mpetit) A(ustriam), ami azonban nem állja meg a helyét, mert a fringia szó másfél századdal Rákóczi előtt is előfordul Báthory Istvánnak a XVI. század második feléből való, Stockholmban őrzött kardján. Még önkényesebb az az összeállítás, amelyik így hangzik:

Balról jobbra: 1. az ú. n. Attila-kard, 2. Liadai (középoroszországi) kard, 3. Szent-István kardja, 4. XV. századbeli kard, 5. XV. századbeli szablya, 6. Zrínyi Miklós, a szigetvári, szablyája.

F(ridericus) R(ex) I. N. G(ermaniae) I(mperator) A(ugustus), mert a késő gótika korában élő III. Frigyes korából egyetlen fringia sem került még elő.

Sokféle alakban fordul e szó elő: frangia, francia, frinia, infinia, frindia, franta, stb. A gráci hadiszertárban őrzött magyar szabványon, melyek mind génuai származásúak, vegyesen szerepel a Geneva és Frindia vésés, a jellegzetes génuai kardcsiszár jeggyel együtt. Nem származik e szó az olasz frangere, hasítani szóból sem, hanem az idegent, európai jelentő török szóból, a frengh-ből. A keletiek még a frank hatalom korából az európai általában fränghinak és Európát Franghisztánnak nevezték. A XV—XVI. században a Törökországba befogadott spanyolországi, tehát európai zsidók is frenghek voltak; ma ez a név frenk. Tehát az európai exportra szánt török szablyapengékből, melyeket Európában foglaltak be és szereltek fel, a frenghi kard lett, bolgárosan a frangia, amiből a fringia származott.

Hazánk mindenkor felismerte a fegyverek aktuális értékét és ezer éven keresztül követte azt az elvet, hogy az ellenség fegyvere determinálja a használandó fegyvereket. A magyar kard évszázados fejlődése ennek a tételnek legtisztább igazolása.

KALMÁR JÁNOS